

الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن[□]

سعید مذبوحی^۱

حسن ملکی^۲

چکیده

هدف: الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی از منظر قرآن کریم چیست؟ به عبارت دیگر؛ چگونه می‌توان با مراجعه به قرآن، الگویی برای فرهنگ یا همان ارزشها و هنجارهای مطلوب دانشجویی استخراج کرد؟ **روش:** روش این پژوهش، توصیفی - تحلیلی و هرمنوتیک است؛ بدین ترتیب که ابتدا آیه و تفسیر آن به صورت توصیفی - تحلیلی مورد نظر قرار گرفت و سپس به روش هرمنوتیک یا تفسیرشناختی، برداشت تربیتی به قصد پژوهش در خصوص مؤلفه‌ها و الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی ارائه شد. **یافته‌ها:** مؤلفه‌های اساسی برای فرهنگ دانشجویی مستخرج از قرآن عبارتند از: آشنایی، انس و الفت با قرآن، تعقل و اندیشه‌ورزی، مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی، توجه به نقش دوستان، اجتماع و تأثیر ارزشمند علم و آگاهی در فرهنگ‌سازی و.... **نتیجه‌گیری:** مکتب اسلام، معیارها و شاخص‌هایی برای زندگی انسان ارائه می‌دهد که بدون تردید، توجه و به‌کارگیری آنها در یک نظام دانشگاهی، سعادت دنیوی و اخروی را می‌تواند به دنبال داشته باشد. نظام آموزش عالی قاعدتاً باید این ظرفیت و قابلیت را داشته باشد که این شاخصها را از طریق برنامه‌های درسی، فعالیتهای آموزشی و تلاشهای فرهنگی، تقویت کند و دانشجویان فرهیخته و متعهد به جامعه تحویل دهد.

واژگان کلیدی: قرآن، فرهنگ دانشجویی، مؤلفه‌ها و الگوی مطلوب.

□ دریافت مقاله: ۹۰/۱۰/۱۵ ؛ تصویب نهایی: ۹۰/۱۲/۲۶

۱. دانشجوی دکتری مطالعات برنامه درسی دانشگاه علامه طباطبائی (نویسنده مسئول) / آدرس: تهران، دهکده المپیک، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی

دانشگاه علامه طباطبائی / تمایز: ۰۲۱۴۴۷۳۷۵۷۲ / Email: smazbohi@gmail.com

۲. دانشیار گروه برنامه‌ریزی و مدیریت آموزشی دانشگاه علامه طباطبائی / Email: malaki_cu@yahoo.com

■ مقدمه

یکی از نکاتی که مقام معظم رهبری عنوان فرموده‌اند، این است که مسائلی در دانشگاه‌ها و در بین دانشجویان مطرح شود که مطابق با موضوعات روز باشد؛ ایشان فرموده‌اند: «از جمله طرحهایی که درباره قرآن باید انجام بگیرد- جای آن در دانشگاههاست- همین است که ببینیم در قرآن چه موضوعاتی از موضوعات باب زندگی امروزی مطرح شده است که ما هنوز این را نمی‌دانیم». همچنین می‌فرمایند: «پایه، اساس و ریشه علوم انسانی باید در قرآن باشد». (سایت نهاد رهبری، ۱۳۹۱)

در این پژوهش، نظر به اهمیت نسل جوان و سرنوشت‌ساز دانشجویی دانشگاهها و چالشها و مسائلی که این قشر از جامعه با آن درگیر هستند و نبود راهبردهای فرهنگی مناسب با ارزشها و هنجارها برای تربیت دانشجویان، درصددیم با مراجعه به قرآن، منبع لایزال الهی، الگویی برای آموزش و تربیت فرهنگ دانشجویی، استخراج کنیم تا دست‌اندرکاران امر آموزش به روش حداکثری یا حداقلی، از یافته‌های این پژوهش در نظام آموزش عالی استفاده کنند.

■ مفهوم و تعاریف فرهنگ

فرهنگ، اصولاً یک مفهوم وابسته به انسان‌شناسی و جامعه‌شناسی است که می‌تواند به عنوان یک پدیده شناختی بین افراد، یک حالت (وضعیت) توسعه اجتماعی، یک برنامه ذهنی جمعی از هنرها و سبکهای زندگی، درک شود. تقریباً عموم اعمال افراد، تحت تأثیر فرهنگی است که به آن خو گرفته‌اند (عارفی، ۱۳۸۹، ص ۶۰). با وجود گوناگونی و تنوع فرهنگها، تمامی آنها ویژگی‌های مشترکی دارند که عبارتند از: فرهنگ، آموختنی است؛ فرهنگ، قابل انتقال است؛ فرهنگ، امری اجتماعی است؛ فرهنگ، پدیده‌ای ذهنی و تصویری است؛ فرهنگ خشنودی‌بخش است؛ فرهنگ، سازگاری پیدا می‌کند و فرهنگ، یگانه‌ساز است. (پورکاظمی و شاکری نوائی، ۱۳۸۳، ص ۴۰)

همچنین، بررسی فرهنگ دانشگاهی از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است؛ زیرا عدم توانایی در شناخت نقش فرهنگ در بهبود مدیریت و عملکرد دانشگاه، سبب بروز چالشهای فراوانی در آموزش عالی شده است. از این رو، توانایی درک فرهنگ دانشگاهی امری بسیار حساس است. (صباغیان، ۱۳۸۸، ص ۶۹)

ویژگی مشترک همه تعاریف پیش گفته، تمرکز بر روی ارزشها و هنجارهای مشترک جمعی است که محصول آموزش است و آموختنی است و در شخصیت افراد جامعه نهادینه می‌شود و به سایر افراد جامعه سرایت می‌کند و قابل انتقال است. بنابر تعاریف و توصیفات موجود، فرهنگ مجموعه‌ای از آداب و رسوم، عقاید، ارزشها و هنجارهایی است که در وجود افراد یک جامعه نهادینه شده است و در رفتار آنان

ساری و جاری و از ویژگی پویایی برخوردار است. بنابر این، منظور از فرهنگ دانشجویی مبتنی بر قرآن، ارزشها و هنجارهای مطلوبی است که برگرفته از قرآن است و قصد و نیت آن است که آموزش این فرهنگ، موجبات نهادینه شدن آنها را در شخصیت دانشجویان فراهم کند و نقشه فرهنگ‌سازی در این پژوهش، سیر و پژوهش در قرآن است.

■ بیان مسئله

هیچ فرهنگی بدون مجموعه‌ای از ارزشها، هنجارها، آرمانها و بدون تفسیری کلان از جهان و انسان نمی‌تواند وجود داشته باشد اعم از اینکه این تفسیر، دینی، اساطیری، معنوی، مادی، شکاکانه، لادری‌گرایانه و مانند آنها باشد و هیچ فرهنگی بدون مجموعه‌ای از باورها، تعهدات و انگیزه‌های گرایشی و به بیانی دیگر؛ بدون مجموعه‌ای از حبّ و بغضها و جاذبه‌ها و دافعه‌ها نمی‌تواند شکل گیرد و معرفت در معنای عام خود، شامل همه این امور می‌شود (پارسا، ۱۳۸۷، ص ۵۸). با توجه به منابع مطرح و مطالعه شده در خصوص اهمیت فرهنگ و فرهنگ‌سازی، می‌توان گفت همه جوامع، نسل در حال تربیت را بر اساس ارزشها و هنجارهای جامعه خویش تربیت می‌کنند و همه دولت‌ها و برنامه‌ریزان در سطح کلان به این موضوع اهتمام می‌ورزند. جامعه ما هم نباید از این امر مستثنا باشد و باید در خصوص تربیت دانشجویان دانشگاهها بر پایه ارزشهای قرآنی عمل کند. در غیر این صورت، فرهنگهای غیر اسلامی و ایرانی این خلأ فرهنگی را پر خواهند کرد.

همچنین در خصوص مهم و حیاتی بودن الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن، می‌توان گفت که امروزه به واسطه فناوری‌های نوین ارتباطی، فرهنگها در حال تقابل و زورآزمایی‌اند و نظامهای استعماری به واسطه قدرت رسانه‌ای در اختیار خود، فرهنگهای نوین استعماری خویش را به همه جوامع عرضه کرده‌اند. لذا جوامعی که طرح و نقشه‌ای برای آموزش فرهنگ ملی و دینی خود نداشته باشند، مغلوب شده و در جنگ نرم فرهنگی، شکست خواهند خورد.

خطر حاکمیت فرهنگ غربی برای ما چنان قریب و هشدارگونه است که ساموئل هانتینگتون (۱۳۷۴) در خصوص حاکمیت فرهنگ و تمدن غرب بر فرهنگ سایر جوامع می‌گوید: تمدن غرب به دلیل برخورداری از سه مزیت «عقلانی بودن فرهنگ»، «ابزاری بودن فرهنگ» و «صنعتی بودن»، در زمینه فرهنگ نیز می‌تواند پیشتاز باشد. فرهنگهای ملی و خرده‌فرهنگها در مقابله با فرهنگ غرب، توان رقابت ندارند و این امر منجر به تضعیف هویت ملی و ارزشهای ملی و مذهبی کشورهای جهان سوم می‌شود و آنها با حالتی از تزلزل ارزشها، خودیگانگی و در هم پاشیدگی مواجه می‌شوند؛ خطری که در حال حاضر

جامعه ایرانی - اسلامی ما را تهدید می‌کند و این امر، لزوم توجه، بازنگری و تجدید بنیانها و ارزشهای اصیل اسلامی را بر پایه قرآن می‌طلبد. دانشگاه و دانشجو در متن این فراخوان است و می‌تواند تهدیدها را تبدیل به فرصت و بالندگی فرهنگی کند.

باتوجه به مسئله موردنظر، سؤالات ذیل در این مقاله مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۱. مؤلفه‌های الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن کدامند؟
۲. بر اساس مؤلفه‌های به دست آمده، کدام الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی را می‌توان ارائه کرد؟

▪ روش پژوهش و جمع‌آوری اطلاعات

پژوهش حاضر با مراجعه به قرآن، تفاسیر و سایر کتب مرتبط با موضوع و به روش توصیفی - تحلیلی و هرمنوتیک، اطلاعات لازم را در خصوص الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی جمع‌آوری کرده است. روش هرمنوتیک، به مفهوم تفسیر متون مذهبی و ادبی بوده است (حافظ‌نیا، ۱۳۸۷). مؤلفی که متنی را از خود به یادگار می‌گذارد، حامل پیامی به نسل حاضر و آینده است. طبعاً هدف مفسر نیز کشف واقعیت این پیام است و هرگز نمی‌توان تفسیر را از کشف پیام، جدا کرد. در هرمنوتیک، متون علمی یا متون دینی با دیگر متون تاریخی و اجتماعی فرقی ندارند و در همه، سعی و کوشش می‌شود پیام مؤلف به دست آید. (سبحانی، ۱۳۸۵)

در خصوص اعتبار و روایی، الگوی مورد نظر در اختیار ۱۰ نفر از صاحب‌نظران و متخصصان مربوط قرار گرفت که بر اساس داده‌های حاصل از پرسشنامه، ۹۵ درصد متخصصان در خصوص مولفه‌آشنایی، انس و الفت با قرآن، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند که اهمیت و آموزش این مولفه برای فرهنگ دانشجویی را نشان می‌دهد.

۱۰۰ درصد متخصصان در خصوص مولفه اعتقاد به نظارت الهی بر افکار و رفتار، گزینه خیلی زیاد را انتخاب نمودند. ۸۵ درصد متخصصان در خصوص مولفه الگوبرداری و تأمل در قرآن، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۱۰۰ درصد متخصصان نسبت به مولفه تعقل و اندیشه ورزی، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند.

۹۵ درصد متخصصان نسبت به مولفه اصل توجه به تفاوت‌های فردی در آموزش و یادگیری، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۱۰۰ درصد متخصصان نسبت به مولفه مسئولیت‌پذیری، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۹۵ درصد از متخصصان نسبت به مولفه آراستگی ظاهری و باطنی گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند.

الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن ♦ ۱۵۳

۸۵ در صد متخصصان نسبت به مولفه اصالت عمل نیکو و صالح، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۱۰۰ درصد متخصصان در خصوص مولفه اخلاق گرایی و نیکو کاری، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۸۵ درصد از متخصصان نسبت به مولفه اصل توجه به محیط اجتماعی یا پیرامونی، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند.

۹۵ درصد از متخصصان نسبت به مولفه تاثیر معاشران و دوستان، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۹۰ در صد از متخصصان نسبت به مولفه مشارطه، مراقبه و محاسبه، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۸۵ درصد از متخصصان نسبت به مولفه خلوص نیت، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند.

۱۰۰ درصد متخصصان نسبت به مولفه خود شناسی و خدا شناسی، گزینه خیلی زیاد را انتخاب نمودند. ۹۵ درصد از متخصصان نسبت به مولفه عبادت و آرامش روان، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۹۰ درصد از متخصصان نسبت به مولفه یاد خدا و پرورش روح، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند.

۸۵ درصد از متخصصان نسبت به مولفه نقش الگوها در تربیت، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۹۵ درصد از متخصصان نسبت به گزینه خشیت، تواضع و فروتنی، گزینه خیلی زیاد را انتخاب نمودند. ۱۰۰ درصد متخصصان نسبت به مولفه توکل، عفت و غیرت، گزینه خیلی زیاد را انتخاب نمودند.

۹۵ درصد از متخصصان در خصوص مولفه جود، سخاوت و صبر، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۹۵ درصد از متخصصان نسبت به مولفه سپاسگزاری، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۱۰۰ درصد از متخصصان نسبت به مولفه حسن خلق، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. ۹۵ درصد متخصصان نسبت به مولفه بحث منطقی و عدم جدال و مراء، گزینه خیلی زیاد و زیاد را انتخاب نمودند. در مجموع همه متخصصان، الگوی پیشنهادی در خصوص فرهنگ دانشجویی در قرآن را مناسب و مطلوب ارزیابی نمودند.

همچنین ارائه الگوی نهایی در محیط دانشجویی، نیازمند هم‌اندیشی، موافقت و همراهی تصمیم‌گیرندگان و تصمیم‌سازان در نظام آموزش عالی است و با توجه به اینکه الگوی مورد نظر در سطح نظری و مفهومی مطرح است، اجرا و عملیاتی کردن آن در سطح دانشگاهها مستلزم طی طریق از نظر تا عمل است.

▪ مؤلفه‌های الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن

۱. آشنایی، انس و الفت با قرآن

قرآن کتاب هدایت و راهنمای بشر به سوی قله‌های کمال است و آورنده آن، هدف از رسالت خویش را

تکمیل مکارم اخلاق بیان فرموده است: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ»؛ خداوند بر مؤمنان منت نهاد هنگامی که در میان آنها پیامبری از خودشان برانگیخت که آیات او را بر آنها بخواند و آنان را پاک کند و کتاب و حکمت بیاموزد؛ هر چند پیش از آن در گمراهی آشکاری بودند (آل عمران، آیه ۱۶۴) (هاشمیان و همتیان، ۱۳۸۹، ص ۱۶).

دانشجویان به عنوان محور توسعه معنوی و مادی در جامعه، می‌بایست در تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری‌های خویش به قرآن مراجعه کنند؛ همان‌گونه که خداوند، قرآن را آرامش‌دهنده قلوب می‌داند، انس و الفت با قرآن می‌بایست در همه لحظات و جاودانه باشد، تا آنجا که جهان‌بینی دانشجو را هم در پوشش خویش قرار دهد.

۲. الگوبرداری و تأمل در قرآن

اهمیت تربیت در مکتب اسلام به قدری است که خداوند خود را «رب العالمین» یا پروردگار دو جهان می‌نامد: «أَقْرَأُ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ؛ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ؛ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ»؛ بخوان و پروردگار تو کریم‌ترین [کریمان] است؛ همان کس که به وسیله قلم آموخت؛ آنچه را که انسان نمی‌دانست [به تدریج به او] آموخت. (علق، آیه ۵-۳) (همان، ص ۱۷).

نخستین آیات نازل شده بر پیامبر (ص)، نخستین سند مدوّن تعلیم و تربیت اسلامی است که در آن بر دو عنصر بنیادین تعلیم و تربیت؛ یعنی کسب دانش و معرفت از یک سو و تعالی روح و کمال انسانی از سوی دیگر تأکید می‌شود (سلیمان‌نژاد، ۱۳۸۹).

«الگو» در لغت به معنای نمونه آمده (عمید، ۱۳۵۹) و یکی از روشهای تربیتی، روش الگویی است که از آن با عناوین الگوسازی، اسوه‌سازی، ارائه اسوه‌ها، قندها، اسوه‌پذیری و الگوگیری یاد می‌شود (ملکوتی‌فر، ۱۳۸۸، ص ۱۳۷). در روایات آمده است که «المرء علی دین خلیله و قرینه»؛ انسان، پیرو راه و رسمی است که دوست و همنشین او دارد (احمدی، ۱۳۶۸، ص ۱۶۱). روش الگوبرداری در فرهنگ‌سازی به ویژه در فرهنگ دانشجویی، می‌تواند مؤثر، مفید و کامل‌کننده سایر روشهای تربیتی باشد.

آشنایی با قرآن نباید منحصر به ظاهر مسئله باشد. فراتر از ظاهر قرآن، دانشجویان مکتب اسلام می‌بایست در آیات قرآن تعمق و اندیشه کنند؛ چرا که دریای معرفت قرآن، عمیق و بی‌کران است و موضوعات بسیاری که در آن مطرح شده، جهان‌شمول و فراتر از مرزهای زمانی و مکانی است و این خود دلیلی بی‌بدیل برای جاودانگی این کتاب الهی است.

۳. اعتقاد به نظارت الهی بر افکار و رفتار

در تربیت قرآنی، خداوند انسان را بر خود و تمامی اعمالش ناظر و آگاه می‌داند: «هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ

الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن ♦ ۱۵۵

وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ؛ او با شماسست در هر جا که باشید و خداوند به آنچه انجام می‌دهید، بیناست. اوست آن کس که آسمانها و زمین را در شش هنگام آفرید. آنگاه بر عرش استیلا یافت. آنچه در زمین درآید و آنچه از آن برآید و آنچه در آن بالارود [همه را] می‌داند و هر کجا باشید او با شماسست و خدا به هر چه می‌کنید بیناست. (حدید، آیه ۴) (هاشمیان و همتیان، ۱۳۸۹، ص ۱۹).

دانشجو در مکتب فرهنگ قرآنی می‌بایست حضور خداوند را در تمام لحظات احساس و درک کند. نظارت خداوند نه تنها بر رفتار بیرونی است، بلکه اندیشه انسان را نیز نظارت می‌کند و در واقع؛ خداوند، صاحب اندیشه است. این موضوع موجب می‌شود که دانشجویان عبث و بیهوده رفتار نکنند و باری به هر جهت زندگی نکنند و برای تمام اوقات خود، طرح و برنامه داشته باشند.

۴. اصالت عمل صالح و نیکو

«إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ»؛ همانا کسانی که ایمان آوردند و عمل صالح انجام دادند، اینان بهترین مخلوق خدایند. (بینه، آیه ۷) (همان، ص ۲۵).

دانشجو در آینه فرهنگ قرآنی، اندیشه انسانی و نیک خود را به عمل می‌رساند؛ زیرا عمل صالح، نتیجه اندیشه صالح خواهد بود. او علاوه بر اینکه نظریه‌های علمی خویش را پاس می‌دارد، آنها را در عمل هم نشان می‌دهد و در واقع؛ عالم بی‌عمل نخواهد ماند. چه بسیار دانشجویانی که افکار و اندیشه‌های صالح و نیکی داشته‌اند که هیچ‌گاه به مرحله عمل نرسیده‌اند و این خود از آفات علم است که از آن به زنبور بی‌عسل هم تعبیر شده است.

۵. تعقل و اندیشه‌ورزی

«إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصَّمُّ الْأَبْهُمُّ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ»؛ بدترین جنبنندگان نزد خداوند، آنانی هستند که کر و لال هستند و عقل خود را به کار نمی‌برند. (انفال، آیه ۲۲) (همان، ص ۲۹).

عقل در اسلام از جایگاه والایی برخوردار است؛ چون ابزاری برای رسیدن به علم و ایمان است. به وسیله عقل، پسند و ناپسند از هم تشخیص داده می‌شود. در فرهنگ قرآن کریم، عقل به منزله چشم دیگری است که مایه بصیرت نسبت به حقایق برتر است. مبانی تعلیم و تربیت اسلامی بر اساس عقل و اندیشه پایه‌ریزی شده و هر فرد باید اصول اعتقادی خود را از طریق تعقل، تفکر و با بینشی عقلانی بپذیرد. (نقیب‌زاده، ۱۳۸۴، ص ۱۲۹)

دعوت به خرد پروری و اندیشه‌ورزی یکی از کلیدواژه‌های طلایی در قرآن است که بارها به آن تأکید شده است. خداوند هیچ عملی را بدون اندیشه توصیه نفرموده است. امروزه در صحنه بی‌امان هجوم

فرهنگهای غربی و شرقی، دانشجو اگر منفعل و بدون اندیشه برخورد کند، زیانکار خواهد بود. دانشجو منشأ و مصدر تحوّل است، اگر از نیروی عقل و اندیشه به بهترین وجه استفاده کند و قبل از امور، به عاقبت عمل بیندیشد.

۶. اصل توجه به تفاوت‌های فردی در آموزش و یادگیری

«وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا»؛ و حال آنکه شما را با انواع خلقت و اطوار گوناگون بیافرید. (نوح، آیه ۱۴)

«لا تكلّف نفس الا وسعها»؛ هیچ کس موظف به بیش از مقدار توانایی خود نیست (بقره، آیه ۲۳۳) و اینکه «لا يكلف الله نفساً الا وسعها»؛ خداوند هیچ کس را جز به اندازه توانایی اش تکلیف نمی‌کند (بقره، آیه ۲۸۶). در تفسیر المیزان در مورد این آیه چنین آمده است: «وسع آدمی یعنی طاقت و ظرفیت او. جمله "لا يكلف الله..." کلامی است مطابق با سنتی که خداوند در بین بندگانش جاری ساخته و زبان همان سنت است و آن سنت این است که از مراحل ایمان، آن مقدار را بر هر یک از بندگان خود تکلیف کرده که در خور فهم او باشد و از اطاعت، آن مقداری را تکلیف کرده که در خور نیرو و توانایی بنده باشد و نزد عقلا و صاحبان شعور نیز همین سنت و روش، معمول و متداول است». (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۶۸۴)

امام علی (ع) نیز در این باره می‌فرماید: «فلا تحملن علی ظهرک فوق طاعتک، فیکون ثقل ذلک وبالا علیک»؛ بیش از تحمل خود، بار مسئولیتها را بر دوش مگیر که سنگینی آن برای تو عذاب‌آور است (نهج البلاغه، نامه ۳۱). البته توجه به تفاوت‌های فردی در آموزش و یادگیری به عنوان یک اصل تربیتی مطرح است و دانشجویان بنا بر استعداد‌های فردی و علایق شخصی می‌بایست مسیر هدایت را طی کنند و از مقایسه‌های بی‌دلیل با سایرین خودداری کنند؛ زیرا خداوند و بزرگان دین بر اصل تفاوتها تأکید کرده‌اند.

۷. مسئولیت‌پذیری

«ایحسب الانسان ان یترک سدی»؛ آیا انسان می‌پندارد که او را مهمل از تکلیف، ثواب و عقاب گذارند (قیامت، آیه ۳۶). آنچه از این آیه استنباط می‌شود این است که آیا انسان فکر می‌کند به حسابش نمی‌رسند و عذاب نمی‌شود و از او بازخواست و سؤال نمی‌کنند؟ پاسخ به این سؤال بر اساس امانت و مسئولیت الهی، منفی است و وی باید پاسخگو باشد. همچنین ایجاد احساس مسئولیت و تکلیف درونی در خود به منظور حفظ فرد از گناه و نگهداری ایمان خود برای وصول به اهداف عالی فردی و اجتماعی و در نهایت، تعالی و کمال در پرتو تقرّب به خدا، اهمیت بسزایی دارد. (حجتی، ۱۳۷۰، ص ۵۷)

الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن ♦ ۱۵۷

مسئولیت‌پذیری در دو بُعد فردی و اجتماعی مطرح است. متأسفانه امروزه شاهد بی‌تفاوتی برخی از اعضای جامعه نسبت به مسائل می‌باشیم؛ در حالیکه خداوند به عاقبت اعمال و رفتار توصیه فرموده است. دانشجویان مکتب اسلام و قرآن می‌بایست نسبت به سرنوشت خویش و سایر اعضای جامعه و حتی فراتر از مرزهای ملی و سرزمینی، به سرنوشت سایر ملل، حساس و مسئول باشند و سعادت و شقاوت خود را در گرو سعادت و شقاوت همه انسانها ببینند و از بی‌تفاوتی پرهیز کنند.

۸. آراستگی ظاهری و باطنی

«إِنَّا زَيْنًا السَّمَاءِ الدُّنْيَا بِزِينَةِ الْكَوَاكِبِ»؛ آسمان پایین را با زینت ستاره‌ها آراستیم. (صافات، آیه ۶)
در جریان تربیت، باید صورت آنچه عرضه می‌شود را نیک آراست تا رغبت‌ها نیز بر انگیزخته شوند. روابط بین مربی و متربی و آنچه در این ارتباط عرضه می‌شود باید با وضعیتی زیبا و آراسته پرداخته شود. (ادیب، ۱۳۶۲، ص ۲۱۰)

در قرآن بارها به موضوع آراستگی ظاهر و باطن توجه و تأکید شده است. دانشجو هم به عنوان فردی که در مکتب علم و دانش به دنبال علم‌آموزی است، می‌بایست به این مسئله توجه کند. البته آراستگی باطن و ظاهر باهم خواهند بود و چنانچه فقط به ظاهر توجه شود، خطر تظاهر وجود دارد.

۹. اخلاق‌گرایی و نیکوکاری

«وَلَا تَسْتَوِ الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا أَلَا دُوَّ حَظًّا عَظِيمٌ»؛ هرگز نیکی و بدی یکسان نیست؛ بدی را با نیکی دفع کن، ناگاه (خواهی دید) همان کس که میان تو و او دشمنی است، گویی دوستی نرم و صمیمی است. اما جز کسانی که دارای صبر و استقامتند به این مقام نمی‌رسند و جز کسانی که بهره‌عظیمی (از ایمان و تقوا) دارند به آن نایل نمی‌گردند! (فصلت، آیه ۳۵-۳۴) (هاشمیان و همتیان، ۱۳۸۹، ص ۳۰).

اسلام، مکتب تربیت و انسان‌سازی است و قرآن، فراتر از همه دروس، درس اخلاق و پرورش روح و روان است. دانشجو بنا بر فرهنگ قرآنی می‌بایست پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک را سرلوحه عمل خویش قرار دهد. بالاترین اعمال برای دانشجو، اخلاق حسنه، سعه صدر و نیکی به هم‌نوع است.

۱۰. اصل توجه به محیط اجتماعی یا پیرامونی

«وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ»؛ سرزمین پاکیزه و (شیرین)، گیاهش به فرمان پروردگار می‌روید؛ اما سرزمینهای بد طینت،

(شوره‌زارها) جز گیاه ناچیز و بی‌ارزش از آن نمی‌روید؛ این گونه آیات (خود) را برای آنها که شکر گزارند، بیان می‌کنیم! (اعراف، آیه ۵۸) (همان، ۳۵).

امروزه محیط فرهنگی و اجتماعی پیرامونی متنوع‌تر از گذشته شده و اندیشه‌هایی هم که این محیط‌ها را سازماندهی و مدیریت می‌کنند، تنوع بیشتری یافته‌اند. خداوند، توجه انسان را به این موضوع جلب کرده است. دانشجویان هم می‌بایست در برخورد و مواجهه با این محیط‌های متنوع فرهنگی، به سلاح عقل و اندیشه مجهز باشند؛ چه بسا محیط‌های فکری و اجتماعی که سرنوشت فرد یا جامعه را متحول می‌کند و البته لزوم توجه به انتخاب دوست برای دانشجویان و عضویت در گروه‌های اجتماعی و سیاسی نیز مهم است.

۱۱. تأثیر معاشران و دوستان

«وَيَوْمَ يَعْزُزُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا. يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا. لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا»؛ [به خاطر آور] روزی را که ستمکار دست خود را [از شدت حسرت] به دندان می‌گردد و می‌گوید: ای کاش با رسول خدا راهی برگزیده بودم! * ای وای بر من، کاش فلان [شخص گمراه] را دوست خود انتخاب نکرده بودم! * او مرا از یادآوری [حق] گمراه ساخت بعد از آنکه [یاد حق] به سراغ من آمده بود! و شیطان همیشه خوارکننده انسان بوده است! (فرقان، آیه ۲۹-۲۷) (همان، ۴۰).

دانشجویان به ویژه آنهایی که از خانواده دورند، معمولاً در معرض دوستان و گروه‌های جدیدی قرار می‌گیرند. در فرهنگ دانشجوی قرآنی، توجه به این موضوع مد نظر است که مراقبت در انتخاب دوست و معاشرت می‌بایست کاملاً بر اساس منطق و اندیشه صورت گیرد و از انتخاب‌های احساسی و هیجانی پرهیز شود.

۱۲. اصل تأثیر ارزشمند علم و آگاهی در تربیت

«وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ»؛ افراد ناآگاه گفتند: چرا خداوند با ما سخن نمی‌گوید؟! یا چرا آیه و نشانه‌ای برای خود ما نمی‌آید؟! پیشینان آنها نیز همین گونه سخن می‌گفتند؛ دلها و افکارشان مشابه یکدیگر است؛ ولی ما [به اندازه کافی] آیات و نشانه‌ها را برای اهل یقین [و حقیقت‌جویان] روشن ساخته‌ایم. (بقره، آیه ۱۱۸)

علم، مایه حیات انسان و معلم، حیات‌بخش حقیقی آدمیان است؛ زیرا این واقعیت را باید پذیرفت که همان‌گونه که جسم آدمی نیازمند غذاست و بدون تغذیه، حیات طبیعی را از دست می‌دهد، روح و جان

۱۵۹ **الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن** ♦

آدمی نیز محتاج تغذیه است و غذای او به جز علم نیست و بدون غذا، حیات معنوی در معرض فنا و نابودی است. (جعفری، ۱۳۶۶، ص ۱۲)

رسالت دانشجو و دانشگاه در این اصل خلاصه می‌شود و اصولاً دانشجویان به قصد علم‌آموزی و معرفت راهی دانشگاه می‌شوند و این هدف فی‌نفسه مقدس و ارزشمند است. تفاوت انسان و حیوان در عقل و اندیشه است که این خود به واسطه دانش‌اندوزی و معرفت حاصل می‌شود. بنابراین، دانشجوی مکتب فرهنگ قرآنی می‌بایست این رسالت را درک کرده، این هدف مقدس را دنبال کند و از سختی‌ها و ناملازمات نهراسد؛ چرا که جایگاه علم و عالم نزد خداوند، رفیع است.

۱۳. مشارطه، مراقبه و محاسبه

«مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَصَىٰ نَجْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا»؛ در میان مؤمنان مردانی هستند که بر سر عهده‌ی که با خدا بستند صادقانه ایستاده‌اند؛ بعضی پیمان خود را به آخر بردند [و در راه او شربت شهادت نوشیدند] و بعضی دیگر در انتظارند و هرگز تغییر و تبدیل در عهد و پیمان خود ندارند. (احزاب، آیه ۲۳) (هاشمیان و همیان، ۱۳۸۹، ص ۴۸).

دانشجو وقتی به جستجوگری برای علم تصمیم می‌گیرد، در راهی ارزشمند اما دشوار و پر فراز و نشیب قدم گذاشته است و می‌بایست به خود وعده دهد و با خود اتمام حجت کند که تمام این سختی‌ها را با جان و دل می‌پذیرد و برای رسیدن به هدفهای والا، مقدس و تهذیب نفس و تهذیب جامعه، سرمایه‌گرانه‌های عمر خویش را ارزان نفروخته است. بنابراین، در فرهنگ دانشجوی قرآنی، مشارطه، لحظه به لحظه وعده‌های داده شده را یادآوری می‌کند.

○ الف) مراقبه

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَلَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! از [مخالفت] خدا بپرهیزید و هر کس باید بنگرد تا برای فردایش چه چیز از پیش فرستاده؛ و از خدا بپرهیزید که خداوند از آنچه انجام می‌دهید آگاه است! (حشر، آیه ۱۸)

در فرهنگ قرآنی و مؤلفه مشارطه، دانشجو رقیب احوال و افعال خویش است و خود ارزیاب است و بر اندیشه و رفتار خویش مراقبت می‌کند؛ چرا که در سطحی بالاتر، خداوند را ناظر و ارزیاب بیرونی اعمال خود می‌داند. این مسئله موجب می‌شود که نفس خویش را مدام ارزیابی کند؛ چرا که نفس به تعبیری اسب سرکش است و لحظه‌ای بی‌توجهی یا کم‌توجهی به آن، دستاوردهای ارزشمند سالیان سال را بر باد می‌دهد.

○ (ب) محاسبه

«يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ»؛ پسرم! اگر به اندازه سنگینی دانه خردل [کار نیک یابد] باشد و در دل سنگی یا [در گوشه‌ای از] آسمانها و زمین قرار گیرد، خداوند آن را در قیامت برای حساب، می‌آورد؛ خداوند دقیق و آگاه است! (لقمان، آیه ۱۶)

محاسبه آن است که انسان طاعات و معاصی خود را برشمارد تا بداند که کدام بیشتر است. اگر معاصی از طاعات بیشتر است، جبران کند و اگر کمتر است، آن را با نعمتهای الهی مقایسه کند تا کوچکی و ناچیزی اش را دریابد. علمای اخلاق بر این باورند که چون نفس اماره انسان، مطیع عقل عملی اش شود و دیگر امر به سوء نکند، او را فراغتی برای مراقبه و محاسبه حاصل می‌آید. (بهشتی، ۱۳۸۹، ص ۱۳۴)

دانشجو در مرحله محاسبه، اندیشه و اعمال خویش را در ترازوی قضاوت و وجدان خویش قرار می‌دهد و به خود نمره می‌دهد. این حسابرسی از خود، موجبات تغییرات را فراهم کرده، از غرور و انحطاط پیشگیری می‌کند و میزان اعمال خواهد بود.

۱۴. خلوص نیت

«فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ»؛ [تنها] خدا را بخوانید و دین خود را برای او خالص کنید، هر چند کافران ناخشنود باشند! (غافر، آیه ۱۴) (هاشمیان و همتیان، ۱۳۸۹، ص ۵۲).

دانشجو در مکتب فرهنگ قرآنی، علاوه بر اخلاص در عمل، نیت خود را هم خالص می‌کند. در واقع؛ عمل او برای تظاهر و جلب توجه دیگران نخواهد بود، بلکه عمل نیک خود را در پیشگاه خداوند منان ناچیز می‌داند و تأثیر عمل مبتنی بر نیت صالح را در زندگی خود احساس و ادراک می‌کند. بنابراین، در انجام عمل صالح و علم آموزی به نیت قرب الهی، لحظه‌ای تردید به خود راه نمی‌دهد؛ چرا که مسیر، انتخاب شده و هدف نهایی مقدس است.

۱۵. خود شناسی و خدا شناسی

○ (الف) رابطه خودشناسی و تهذیب نفس

«وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ»؛ و همچون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز آنها را به [خود فراموشی] گرفتار کرد. آنها فاسق‌اند. (حشر، آیه ۱۹)

دانشجو و روزگار دانشجویی فرصتی است برای تفکر و اندیشه؛ فرصتی است برای اندیشیدن به مبدأ و معاد و در متن این فراخوان، توجه به خویشتن است و پاسخ به این سؤال اساسی که از کجا آمده‌ام و به کجا

الگوی مطلوب فرهنگ دانشجویی در قرآن ♦ ۱۶۱

خواهم رفت؟ دانشجو می‌بایست مرزهای خویشتن خویش را بشناسد و در خود تأمل کند؛ آن‌گاه به آرامش و معنویت دست پیدا خواهد کرد.

○ (ب) خودشناسی وسیله خداشناسی

«سُنُّرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْآفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ»؛ به زودی نشانه‌های خود را در اطراف جهان و در درون جانشان به آنها نشان می‌دهیم تا برای آنان آشکار شود که او حق است؛ آیا کافی نیست که پروردگارت بر همه چیز شاهد و گواه است؟! (فصلت، آیه ۵۳)

بنابر این، دانشجوی مبتنی بر فرهنگ قرآنی پس از اینکه مرزهای وجودی خویش را شناسایی کرد و به آرامش واقعی دست یافت، وجود خود را ذره‌ای از وجود الهی می‌بیند و برای الهی شدن، از خویشتن می‌گذرد تا به خدا برسد و در این مسیر تعاملی بین خود و خدا، دریایی از معرفت برای خویش می‌سازد.

۱۶. عبادت و آرامش روان

«إِنَّ الْإِنْسَانَ خَلِقَ هَلُوعًا (۱۹) إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا (۲۰) وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا (۲۱) إِلَّا الْمُصَلِّينَ (۲۲) الَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ (۲۳) وَالَّذِينَ فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَّعْلُومٌ»؛ به یقین، انسان حریص و کم‌طاقت، آفریده شده است، هنگامی که بدی به او رسد، بی‌تابی می‌کند، هنگامی که خوبی به او رسد مانع دیگران می‌شود [و بخل می‌ورزد] مگر نمازگزاران، آنها که نمازها را پیوسته بجا می‌آورند و آنها که در اموالشان حق معلومی است. (معارج، آیه ۲۴-۱۹) (همان، ص ۵۴).

دانشجو در کنار تحصیل علم و دانش، اوقاتی را هم به عبادت اختصاص می‌دهد. چه بسا علمی که بصیرت در آن نبوده و موجب سقوط فرد و جامعه شده است. بنابر این، دانشجو می‌بایست در کنار علم و تخصص، بُعد اعتقادی و معنوی خویش را هم تقویت کند؛ چرا که علم و اعتقاد و عبادت، بالهایی‌اند که پرواز بدون یکی از آن دو میسر نیست.

۱۷. یاد خدا و پرورش روح

«الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»؛ آنها کسانی هستند که ایمان آورده‌اند و دل‌هایشان به یاد خدا مطمئن [و آرام] است؛ آگاه باشید تنها با یاد خدا دل‌ها آرامش می‌یابد! (رعد، آیه ۲۸)

دانشجو در مکتب دانش، لحظه‌ای از یاد خدا غافل نخواهد شد؛ زیرا حلاوت دانش همراه با یاد و باور به علم الهی چند برابر خواهد شد و دانشجو در همه حال از یاد و حرکت به سمت معبود لحظه‌ای غافل نمی‌شود.

۱۸. نقش اُسوه‌ها و الگوها در تربیت

«لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا»؛ مسلماً برای شما در زندگی، رسول خدا سرمشق نیکویی بود؛ برای آنها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند. (احزاب، آیه ۲۱) (همان، ص ۶۲).

تحصیل علم و دانش معمولاً با سختی‌هایی همراه است. اما دانشجویان با مطالعه در زندگی بزرگان و اسوه‌های دین و دانش، باور قلبی پیدا می‌کنند که هرچند طی طریق دشوار است، اما راه بزرگی و بزرگواری، مستلزم گذر از سختی‌هاست و مقصد و هدف والاست و تجربه گرانمایی که گذشتگان در معرض داوری گذاشته‌اند، می‌تواند چراغ راه قرار بگیرد.

۱۹. تواضع و فروتنی

«وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا»؛ بندگانی [خاص خداوند] رحمان کسانی هستند که با آرامش و بی تکبر بر زمین راه می‌روند و هنگامی که جاهلان آنها را مخاطب سازند (و سخنان نابخردانه گویند)، به آنها سلام می‌گویند. (فرقان، آیه ۶۳) (همان، ص ۶۸).

مقصد و نهایت دانش برای دانشجو، تعمق در خویشتن است و اینکه قطره‌ای از دریای الهی شدن. وقتی آخرین مرزهای دانش، شناخت قدرت خداوند است و انسانی که آینده و لحظه‌ای دیگر را نمی‌تواند به زنده بودن خود اطمینان داشته باشد؛ پس غرور و خودبینی معنا و مفهومی نخواهد داشت. بنابر این، دانشجو در مکتب قرآنی می‌آموزد که فروتن باشد و در خدمت جامعه؛ چراکه تواضع از صفات بزرگان و افراد صالح است: افتادگی آموز اگر طالب فیضی / هرگز نخورد آب، زمینی که بلنداست

دانشجو علاوه بر اینکه شجاعت و جسارت برای اندیشه‌ورزی دارد اما در مقابل عظمت خداوند، همیشه متواضع و فکور خواهد بود و این موضوع موجب می‌شود که افکار و رفتار خود را مدیریت کند، از پرخاشگری با دیگران بپرهیزد، مدیریت هیجانها و احساسات خود را در دست بگیرد، نسبت به دیگران مهربان و رئوف و در پیشگاه الهی مسئولانه رفتار کند.

۲۰. توکل، عفت و غیرت

«وَيَرْزُقُهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا»؛ و او را از جایی که گمان ندارد روزی می‌دهد؛ و هر کس بر خدا توکل کند، تکالیف امرش را می‌کند؛ خداوند فرمان خود را به انجام می‌رساند، و خدا برای هر چیزی اندازه‌ای قرار داده است! (طلاق، آیه ۳)

دانشجو براساس تربیت قرآنی با آرامش و امید به خداوند، اندیشه و عمل می‌کند و در تصمیم‌گیری‌ها تردید نمی‌کند؛ زیرا وجود و نظارت خداوند را بر همه امور احساس و ادراک می‌کند و از ناملایمات هراسی ندارد. وقتی تصمیمی الهی و شجاعانه می‌گیرد، دیگر به خود تردید راه نمی‌دهد و استوار حرکت می‌کند؛ چرا که به عاقبت عمل خویش ایمان دارد.

دانشجوی تربیت شده در مکتب قرآن، بی تفاوت و بی مسئولیت نخواهد بود. او نسبت به دیگران و سایر افراد جامعه، مسئول و دقیق خواهد بود، تصمیمات انسانی و الهی می‌گیرد و حجب و حیا و متانت را سرلوحه رفتار خویش قرار می‌دهد.

۲۱. جود، سخاوت و صبر

«وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا (۸) إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا»؛ و غذای [خود] را با اینکه به آن علاقه [و نیاز] دارند، به مسکین و یتیم و اسیر می‌دهند! * و [می‌گویند] ما شما را به خاطر خدا اطعام می‌کنیم و هیچ پاداشی و سپاسی از شما نمی‌خواهیم! (دهر، آیه ۹-۸) (همان ص ۷۰).

دانشجو هرچند که بهره‌ای از مال و ثروت نداشته باشد، اما سرمایه جاودانی او علم و اندیشه او خواهد بود. بنابر این، در زکات علم خویش دریغ نمی‌کند؛ زیرا بذل و بخشش علم موجب افزایش آن می‌شود و روایت است هرکس به فرد دیگری مشورت درست ندهد، خداوند اندیشه‌اش را از او می‌گیرد.

دانشجو در مکتب قرآن برای رسیدن به موفقیت تعجیل نمی‌کند و با صبر و حوصله و برنامه‌ریزی به سمت هدفش حرکت می‌کند. بسیاری از تصمیمات نادرست در زندگی، نتیجه عجله برای رسیدن به هدفی است که هنوز موقع آن فرا نرسیده است.

۲۲. سپاسگزاری

«وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ»؛ و [همچنین به خاطر بیاورید] هنگامی را که پروردگارتان اعلام داشت: اگر شکرگزاری کنید، [نعمت خود را] بر شما خواهم افزود و اگر ناسپاسی کنید، مجازاتم شدید است. (ابراهیم، آیه ۷) (هاشمیان و همتیان، ۱۳۸۹، ص ۷۲).

دانشجو در مقابل فرصتی که خداوند برای امر ارزشمند علم‌آموزی در اختیارش قرار داده، سپاسگزار است و همواره در مقابل نعمتهای خداوند، شکرگزار. نعمت برخورداری از عقل و اندیشه برای رسیدن به کمال، مستلزم سپاس از پروردگار است و دانشجو، هم در مقابل خداوند وهم استاد و آموزگار، شاکر و سپاسگزار است.

۲۳. حُسن خُلُق

«فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ»؛ به [برکت] رحمت الهی، در برابر آنان (مردم) نرم و [مهربان] شدی! و اگر خشن و سنگدل بودی، از اطراف تو پراکنده می‌شدند. پس آنها را ببخش و برای آنها آموزش بطلب! و در کارها، با آنان مشورت کن! اما هنگامی که تصمیم گرفتی، [قاطع باش] و بر خدا توکل کن؛ زیرا خداوند متوکلان را دوست دارد. (آل عمران، آیه ۱۵۹) (همان، ص ۸۱).

دین اسلام بارها به خوش خلقی تأکید کرده و هدف پرورش اخلاقی از اهداف مقدس در دین اسلام است. دانشجو هم به عنوان الگوی علمی جامعه می‌بایست مجهز به اخلاق نیک و حسنه باشد و این رفتار را در مواجهه با سایر افراد جامعه از خود نشان دهد.

۲۴. بحث منطقی و عدم جدال و مراء

«إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِن فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَّا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ»؛ کسانی که در آیات خداوند بدون دلیلی که برای آنها آمده باشد ستیزه‌جویی می‌کنند، در سینه‌هایشان فقط تکبر [و غرور] است و هرگز به خواسته خود نخواهند رسید. پس به خدا پناه بر که او شنوا و بیناست. (غافر، آیه ۵۶) (همان ص ۸۹).

اساس کار دانشجو، منطقی است. دانشجو در فرهنگ قرآنی، در مباحث و موضوعات مختلف از دلیل و برهان برای اثبات اندیشه خویش استفاده کرده و از مباحث غیر ضرور و بی‌پایه پرهیز می‌کند. البته لازمه بحث منطقی، مطالعه و تسلط بر موضوع مورد مباحثه است.

▪ نتیجه‌گیری

نگرش به فعالیتهای دانشگاهی و فرهنگ دانشجویی از نظام اعتقادی و باورهای فلسفی منفک نیست و تأثیرپذیری مدیریت دانشگاهی از جهان‌بینی و ایدئولوژی، حقیقت مسلم است. کشوری که تحت آموزه‌های اسلامی و دستورات قرآنی زندگی می‌کند، نمی‌تواند در پرورش دانشجو و تقویت فرهنگ دانشجویی، حقایق این کتاب کامل الهی را نادیده بگیرد. غایت آفرینش و نهایت حیات طیبه؛ یعنی عبودیت الهی در همه گروهها و اقشار آن، به ویژه در مراکز علمی و آموزشی، باید مورد توجه جدی قرار بگیرد و در برنامه‌ها و طرحهای آموزشی و پرورشی به عنوان یک مبنای مطمئن، نصب‌العین مدیران و برنامه‌ریزان باشد.

مکتب اسلام، معیارها و شاخصهایی برای زندگی انسان ارائه می‌دهد که توجه و به کارگیری آنها در یک نظام دانشگاهی، بدون تردید سعادت دنیوی و اخروی را می‌تواند به دنبال داشته باشد. نظام آموزش عالی قاعدتاً این ظرفیت و قابلیت را باید داشته باشد که این شاخصها را از طریق برنامه‌های درسی، فعالیتهای آموزشی و تلاشهای فرهنگی، تقویت کند و دانشجویان فرهیخته و متعهد به جامعه تحویل دهد. برخی از شاخصهای ارائه شده در این مقاله مانند «مسئولیت‌پذیری»، به طور مستقیم به وسیله برنامه‌های درسی قابل آموزش‌اند و برخی نیز با رفتار و عملکرد استادان و برخی نیز از طریق فضای کلی حاکم بر تعاملات انسانی قابل پیگیری‌اند.

▪ پیشنهادهای کاربردی

مسئولان برنامه‌ریزی درسی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، شناخت جامع و مطمئن از ارزشهای اسلامی و به تبع آن راجع به فرهنگ دانشجویی در اختیار داشته باشند و در تصمیم‌گیری‌های خود به شاخصهای فرهنگ دانشجویی با رویکرد قرآنی بپردازند.

۱. دانشگاههای مختلف که به تحول علوم انسانی و بازنگری سرفصلهای دروس می‌پردازند، به تقویت فرهنگ دانشجویی نیز توجه کنند و در کنار سایر شاخصها به این عرصه مهم نیز بپردازند.

۲. استادان دانشگاه و مدرّسان دروس گوناگون می‌توانند در درونی‌سازی ارزشهای اسلامی و انسانی در دانشجویان نقش مؤثری ایفا کنند. در سازماندهی نیروی انسانی، به خصوص جذب و نگهداشت اعضای هیئت علمی، توجه خاص به تقویت فرهنگ دانشجویی داشته باشند.

۳. معاونت‌های فرهنگی دانشگاهها در این خصوص می‌توانند طرح‌های مؤثری تهیه و اجرا کنند. بنابر این، پیشنهاد می‌شود با برنامه‌ریزی عمیق برای تقویت فرهنگ دانشجویی برنامه داشته باشند.
۴. فعالیتهای پژوهشی گوناگون در این عرصه ضروری است. شایسته است معاونت‌های پژوهشی وزارتخانه و دانشگاهها خود را در مقابل این مسئله اساسی قرار دهند که: برای تقویت فرهنگ دانشجویی با رویکرد قرآنی به کدام برنامه یا طرح نیاز دارند؟ از طریق نگاه تحلیلی به این سؤال مبنایی، می‌توان موضوعات و سؤالات جزئی‌تر را درباره فرهنگ دانشجویی تدوین و برای پاسخ به آنها اقدام کرد.

منابع

- قرآن کریم (۱۳۸۲)؛ ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، قم، دانش.
- نهج البلاغه (۱۳۷۸)؛ ترجمه محمد دشتی.
- ابراهیم زاده، عیسی (۱۳۸۲)؛ فلسفه تربیت، تهران، دانشگاه پیام نور.
- احمدی، احمد (۱۳۶۸)؛ اصول و روشهای تربیت در اسلام، اصفهان، جهاد دانشگاهی.
- ادیب، علی محمد حسین (۱۳۶۲)؛ راه و روش تربیت از دیدگاه امام علی (ع)، ترجمه سید محمد رادمنش، تهران، انجام کتاب.
- اصفهانی، راغب (بی تا)؛ المفردات فی غریب القرآن، تحقیق و ضبط محمد سید گیلانی، بیروت، دارالمعرفه.
- بهشتی، سعید (۱۳۸۹)؛ تأملات فلسفی در تعلیم و تربیت، تهران، چاپ و نشر بین الملل.
- پارسانیا، حمید (۱۳۸۷)؛ «نسبت علم و فرهنگ»، فصلنامه راهبرد فرهنگ، ش ۲، ص ۶۴-۵۱.
- پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری در دانشگاهها (۱۳۹۱): www.nahad.ir
- پورکاظمی، محمد حسین و غلامرضا شاکری نوائی (۱۳۸۳)؛ «بررسی فرهنگ سازمانی دانشکده‌های مدیریت دانشگاههای تهران و نقش آن در بهره‌وری دانشکده‌ها»، مدرس علوم انسانی، ش ۳۶.
- جعفری، احمد (۱۳۶۶)؛ تعلیم و تعلّم از دیدگاه شهید ثانی و امام خمینی، قم، انتشارات اسلامی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۷)؛ مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، سمت.
- حجّتی، سید محمد باقر (۱۳۷۰)؛ سیمای مؤمن در قرآن، تهران، بنیاد قرآنی.
- سبحانی، جعفر (۱۳۸۵)؛ هرمنوتیک، قم، مؤسسه تعلیماتی و تحقیقاتی امام صادق (ع)، چ دوم.

- سلیمان نژاد، اکبر و همکاران (۱۳۸۹)؛ **بررسی مقایسه ای اهداف و اصول تربیتی در پراگماتیسم و اسلام**، فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی، سال چهاردهم، ش ۱ ص ۱۰۳-۱۳۱
- صباغیان، زهرا (۱۳۸۸)؛ **فرهنگ دانشگاهی: یک چارچوب پژوهشی در رویکردها و چشم‌اندازهای نو در آموزش عالی**، به اهتمام محمد یمنی‌دوزی سرخابی، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و علوم اجتماعی.
- طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴)؛ **تفسیر المیزان**، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)؛ **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، تهران، ناصرخسرو.
- عارفی، محبوبه و صالح رشید حاجی خواجه‌لو (۱۳۸۹)؛ «**وضعیت ابعاد محیط فرهنگی در دانشکده‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی و دانشگاه تهران بر اساس ابعاد چهارگانه مدل هافستد**»، فصلنامه پژوهش در نظامهای آموزشی. سال چهارم، ش ۱۱، ص ۵۹-۸۱.
- عمید، حسن (۱۳۵۹)؛ **فرهنگ لغت فارسی**، تهران، چاپخانه سپهر.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۴)؛ **تفسیر نمونه**، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
- ملکوتی‌فر، ولی‌الله (۱۳۸۸)؛ **تربیت در نهج البلاغه**، سبزوار، امید مهر.
- نقیب‌زاده، میر عبدالحسین (۱۳۸۴)؛ **نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش**، تهران، طهوری
- هاشمیان، حسین و علی اصغر همتیان (۱۳۸۹)، **آیات اخلاقی**، قم، امام علی بن ابی‌طالب.

